
P o g l e d i

UDK: 282 : 299.24
Primljeno 7/99

KATOLICI I ŽIDOVİ: OD ANTISEMITIZMA I ANTIJUDAIZMA DO KAJANJA I POMIRENJA

Neven Šimac, Sarajevo/Pariz

Uvod

Određenje značenja riječi iz naslova

Svaka bi rasprava trebala otpočinjati pitanjem koje se značenje i koja "boja" dogovorno daje pojedinim riječima. Tako bi se izbjegle brojne konfuzije, nesporazumi i sukobi. Stoga, prije negoli se postavi pitanje je li ovdje riječ o kršćanskom antijudaizmu kako bi se sakrila, izbjegla, zamaglila identifikacija tog stava s antisemitizmom, potrebno je nešto reći o riječima i značenjima.

Riječ *antisemitizam* novijeg je porijekla: javlja se tek oko 1880. U Francuskoj se ona udomaćila u vrijeme afere Drayfus i tada nije imala rasni/rasistički smisao, nego je više bila vezana za nacionalizam, kozmopolitizam i antimasonstvo. Postojao je antisemitizam masa i onaj prosvjećenijih krugova, od Luthera i Erazma, do Voltaira i Wagnera, ali i onaj socijalista, zatim marksista-lenjinista, te na koncu i "kršćanski" antisemitizam (u Francuskoj Drumonta¹ i Maurrasa). Ovaj potonji svoj protusemitizam niječe, ali njegova se judeofobija veoma virulentno izražava u odnosu na *svjetsku judeokraciju*, koja *stvara i potiče svjetski nered*.

Antijudaizam označava staru kršćansku tradicionalnu osobitost, dok nacistički antisemitizam nije nipošto njegov nastavak. Nacistički

¹ Autor veoma popularnog djela *La France Juive* (Židovska Francuska), koje je od 1886. doživjelo više od 200 izdanja i izdavač dnevnika *La Libre parole* (Slobodna riječ), koji je izlazio od 1892. pa sve do Drumontove smrti 1917.

antisemitizam temelji se na novijim pojmovima *semitstva* i *rase*, nepoznatih u kršćanskoj tradiciji. Pridjev *rasni* enciklopedije datiraju od 1911., a imenicu *rasizam* od 1932.

Kršćanski antijudaizam počiva ponajprije na jednom teološkom prijeporu, koji se javlja s postupnim odjeljivanjem kršćanstva od judaizma. Taj antijudaizam jača s kršćanstvom kao "državnom vjerom", od vremena Konstantina Velikog te zatim s pojavom Inkvizicije. Njegova jezična oštrina pojačava se u prošleme stoljeću i približava ga antisemitizmu, pa otud *konfuzija* između dvaju pojmova i pojava.

Ostaje međutim "kršćanska" činjenica *tradicije prezira i bacanja ljage na čitav jedan narod, židovski narod*. Za razliku od *naturalnog antisemitizma* ("rasa"), koji "izlaz" vidi u *konačnom rješenju*, kršćanski, *duhovni antijudaizam* vidi ga u *obraćenju Židova*, koji će konačno prihvatiti Isusa kao Mesiju. Taj antijudaizam ostaje ipak ambivalentan: on je u isti mah odbacuje Židove, a s druge strane, on ne može bez njih, zbog Isusa, Gospe, apostola, Starog zavjeta ("našeg oca Abrahama...").

Svijest o potrebi "čišćenja savjesti" kršćana-katolika u odnosu na Židove

Možda se svijest o potrebi razmršavanja čitavog tog bolnog klupka pojavila još u vrijeme "velike prijetnje", koja se zatim ostvarila kao *holokaust*, odnosno *shoa*, tj. s Hitlerovim dolaskom na vlast. Tada je naime, točnije, u travnju 1933., njemačka filozofkinja - danas priznata svetica i mučenica - Edith Stein,² neposredno prije svojega ulaska u Karmel, zatražila privatnu audijenciju kod pape Pija XI. Međutim, kako je to bilo u vrijeme Svete godine 1933. i budući da je Papa bio prezauzet audijencijama, usto star i bolestan, do audijencije nije došlo. Stoga je Edith Stein uputila Papi jednu promemoriju, za koju se drži da se mogla odnositi na rasizam i antisemitizam, kojega su se obrisi već opasno ocrtavali na njemačkom obzorju. No, nikad se nije pravo saznalo što je doista stajalo u tom "podsjetniku".

I onda se u "kršćanskoj Njemačkoj" dogodio silan zločin, u povijesti jedinstven po mnogočemu. Naime, u tzv. "konačnom rješenju židovskog pitanja" nacistički je režim - uz suradnju sličnih, kolaboracijskih režima u drugim zemljama Europe - poduzeo

² Edith Stein, Njemica židovskog porijekla, pokrštena je 1922., a umorena u Auschwitzu kolovoza 1942. Papa Ivan Pavao II. beatificirao je Edith Stein 1987., a proglasio ju je sveticom 1998., neposredno nakon proglašenja svetim nadbiskupa zagrebačkog Alojzija Stepinca.

istrjebljenje židovske etničke, kulturne i vjerske zajednice, koje je jedina "krivnja" bio njezin identitet. U tom zločinu bez primjera u povijesti, kako po svojem opsegu, tako i po strahoti metoda, sudjelovali su i brojni kršćani, a mnoge su mjesne Crkve ostajale tek nijemim svjedocima tih strahota, ili su pak neljudski i nekršćanski okretale glavu od tog do neba vapijućeg zločina protiv vlastite "starije braće", brinući se ponajprije za svoje potrebe i skrbeći najvećma za svoju, često ugroženu sigurnost. Bilo je ipak u tom vremenu kušnje, straha i smrti i hrabrih primjera ljudske i kršćanske zauzetosti za "našu stariju braću Židove", posvuda u Europi, pa tako i u Hrvatskoj, gdje su *pravednici* poput nadbiskupa zagrebačkog izlagali opasnosti i svoj život, da bi spašavali progonjene Židove.

Trebalo je čekati godinu 1975. da bi se mjesne Crkve počele javno izražavati o tom strašnom zločinu genocida, etnocida i fideicida. Te je godine naime sinoda njemačkih biskupa prva u Europi udarila *culpam suam* o *shoi* izrazivši to ovako:

"Mi smo zemlja čiju je noviju političku povijest potamnio pokušaj sustavnog istrebljenja židovskog naroda. I uzevši nas kao cjelinu, usprkos uzornom ponašanju pojedinih osoba i izoliranih skupina, mi smo u to vrijeme nacional-socijalizma sačinili crkvenu zajednicu koja je i odviše nastavljala živjeti okrećući leđa progonjenom židovskom narodu: zajednicu pogled koje je i predugo ostajao uperen prema prijetnjama koje su lebdjele nad njezinim vlastitim ustanovama i koja je prešućivala zločine počinjene protiv Židova i judaizma".

Zatim je 1989. papinska Komisija *Iustitia et Pax* objavila jedan dotad slabo poznat podatak. U lipnju 1938. papa Pio XI. je, nakon pisma *Mit brennender Sorge* (ožujak 1937.), zatražio od američkog isusovca Johna LaFargea - kojemu je tadašnji isusovački general Wladimir Ledochowski pridružio dva druga isusovca: Nijemca Gustava Gundlacha i Francuza Gustava Desbouquoisa - da pripremi jednu novu encikliku pod naslovom *Humani Generis Unitas*, ili *Societatis Unio*,³ koja je trebala odlučno i besprizivno osuditi rasizam i antisemitizam. Četvrti jedan isusovac, Nijemac Heinrich Bacht, bio je zadužen prevesti encikliku na latinski. Navedena je ekipa radila čitavo to ljeto u Parizu i koncem rujna 1938. LaFarge je ponio isusovačkom generalu u Rim tekst od više od 100 gusto tipkanih stranica, na tri jezika - engleskom, njemačkom i francuskom.

I nakon toga - ništa! Pio XI. umro je u veljači 1939. od srčanog udara. Naslijedio ga je njegov tajnik Pacelli, kao papa Pio XII., a II. svjetski rat buknuo je u rujnu iste godine. Iz korespondencije

³ Kako je glasilo naslov njemačke verzije prijevoda.

LaFargea - koji se bio vratio u Ameriku - i Gundlacha proizlazi, da je Ledochowski zavladao s predajom nacarta enciklike Papi, i to zbog svojega antikomunizma, koji je bio snažniji od njegova antinacizma. Pio XII., koji je saznao za postojanje tog nacarta dokumenta, odlučio je bio ostaviti ga u vatikanskom arhivu.

Ta činjenica, kao i navodni nedostatni prosvjedi pape Pija XII. protiv nacizma i antisemitizma, na koje je ukazao Rolf Hochhuth u svojoj drami *Vikar* (Berlin, 1963.), još bi teže optuživala Papu za njegovu "dugu šutnju" o nacističkim zločinima i navlastito o *shoi*. Ali o tome su bolji znalci povijesti već rekli i više i poštenije i dokumentiranije.

Stvar je procurila tek 1972., u američkoj smotri *National Catholic Reporter*, koja je u godinama 1972. i 1973. objavljivala *dossier o neobjavljenoj enciklici Pija XI. protiv antisemitizma i rasizma*.

Reagiranje javnosti i posebno kršćana u europskim zemljama na strahote genocida nad Židovima

Ono što je ostalo najmanje objašnjeno, priznato i okajano u tom jedinstvenom masovnom zločinu novije povijesti - tj. volji da se čitave židovske narodno-vjerske zajednice u Europi istrijebe - to je bio onaj pasivni, često odobravajući, pače surađujući stav velikog broja zapadnih kršćana, katolika i protestanata i njihovih institucionalnih crkava. U ovom razgovoru bit će naime riječi isključivo o zapadnim kršćanima, a ponajvećma o reakcijama Katoličke crkve, odnosno mjesnih Crkava.

Posljednjih su se godina, iako sa silnim kašnjenjem, pojavile izjave žaljenja i kajanja poljskih, njemačkih, mađarskih i francuskih biskupa, odnosno biskupskih konferencija, da bi sve to kulminiralo 16. ožujka 1998. vatikanskom izjavom o *holokaustu* i *shoi* pod naslovom *Sjećajmo se: razmišljanje o shoi*. Tom tekstu Petrova nasljednika prethodio je još radikalniji tekst francuskih biskupa, od 30. rujna 1997., objavljen u Drancyju, jednom od simbola progona i deportacije Židova u nacističke tvornice smrti, a nedugo nakon vatikanske izjave uslijedila je izjava i talijanskih biskupa.

VATIKANSKA IZJAVA

U svojem poglavlju o *shoi* i *dužnosti pamćenja*, Izjava podsjeća na Papine riječi iz apostolskog pisma *Tertio millenio advente*, u

kojima on poziva kršćane da ispitaju vlastita udaljavanja od Krista i njegove Radosne vijesti tijekom svoje nedavne prošlosti, posebice u odnosu na *shou*, tu *neizrecivu tragediju* - nastojanje nacističkog režima, da istrijebi čitav židovski narod samo zbog njegova porijekla i identiteta - tragediju *koja nikad neće moći biti zaboravljena* i koja nas se svih i danas tiče. Crkva ne može ostati indiferentna prema tom strašnom zločinu genocida zbog svoje tijesne duhovne srodstvene veze sa židovskim narodom, koja je različita od bilo koje druge njezine duhovne veze.

Crkva tom Izjavom upozorava na "ono, što moramo pamtiti" pa traži razmišljanje svih u Katoličkoj crkvi o tome, kako su se mogli i zašto su se tako besprimjerni zločini dogodili, da se više nikad ne ponovi takva mržnja i takvi zločini... jer "shoa se dogodila u Europi, u zemljama duge kršćanske tradicije", a ta strašna činjenica postavlja pitanje odnosa kršćana prema Židovima kroz stoljeća.

Vatikanska izjava o odnosima kršćana i Židova do Drugoga svjetskog rata?

Bilanca odnosa između Židova i kršćana tijekom dva tisućljeća izrazito je negativna. Prvi sukobi počinju već nakon Isusova razapinjanja, nastavljaju se u vrijeme progona kršćana u Rimskom Carstvu, da bi se s kristijanizacijom Carstva preokrenuli na štetu Židova. Zarana u Crkvi prevladavaju krive interpretacije i vrlo nekristovska ideja *kolektivne, trajne odgovornosti čitavog židovskog naroda za Isusovu smrt*. Židovi se proglašavaju narodom bogoubojica i sve do Drugoga vatikanskog koncila proklinje ih se u crkvama u vrijeme Velikog tjedna.

Takvi stavovi proizvode diskriminaciju, progone i pokušaje nasilnih obraćenja u odnosu na židovski narod, posebice do konca XVII. stoljeća. Sve do tada, naime, Židovi u pravilu nisu u kršćanskim zemljama uživali status zaštićene manjine, nego su živjeli pod sumnjom, nepovjerenjem i u stalnoj opasnosti od progona. Stoga su bivali žrtvenim jarcem za veliki broj nevolja naroda, kojima nisu ni u kojoj mjeri bili ni uzrokom ni povodom.

Tek koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća Židovi stječu položaj jednak drugim građanima u europskim kršćanskim zemljama, što međutim s razmahom nacionalizama u Europi dolazi u pitanje: Židovima se pripisuje i prigovara prejak utjecaj u društvu, zavidi im se na njihovim materijalnim dobrima i tako se javlja drugi, *društveni antijudaizam*.

Novo zlo i treći izvor mržnje na židovski narod javlja se početkom ovog stoljeća s rasnim teorijama, posebice s *nacističkim antisemitizmom*, koji na pseudoznanstvenim osnovama nijeće jedinstvo i jednakost unutar ljudske vrste, proglašavajući arijec-nordijce višom, a semite nižom rasom.

Reakcija Crkve javlja se vrlo brzo i njemački biskupi i kardinali već 1931. osuđuju nacističku rasnu propagandu, a Pio XI. osuđuje 1937., nacistički rasizam u enciklici *Mit brennender Sorge*, koja se čita u svim njemačkim crkvama u nedjelju Muke 1937., a 6. rujna 1938. Papa skupini belgijskih hodočasnika izjavljuje: "*Antisemitizam je neprihvatljiv. U duhovnom pogledu mi smo svi semiti.*" Na koncu, 20. listopada 1939. Pio XII. u svojoj enciklici *Summi Pontificatus* osuđuje one koji nijeću jedinstvo ljudske vrste te pobožanstvenjuju državu, što vodi svijet u pravo "*vrijeme mraka*".

Antisemitizam i antijudaizam

Vatikanska izjava jasno razlikuje nacistički, rasistički antisemitizam od antijudaizma, tj. tradicionalnog nepovjerenja i neprijateljstva (kršćanske provenijence, NŠ) i po njoj, *shoa je proizvod onovremenog nacističkog neopoganstva*, koje svoje korijene ima izvan kršćanstva i koje se suprotstavlja i samoj Crkvi te progoni i njezine članove, posebice svećenike. Izjava postavlja pitanje, "nisu li nacističke progone Židova olakšale predrasude koje su postojale u kršćana i nisu li te predrasude učinile kršćane neosjetljivima i indiferentnima na nacističke progone Židova".

Izjava napominje da su se prvoj zamisli nacista o izgonu Židova iz Njemačke suprotstavile zemlje kršćanske tradicije, koje nisu htjele primiti prognanike, što zbog nepovjerenja, što zbog egoizma, pa se pita jesu li kršćani učinili sve što je bilo u njihovoj moći da pomognu progonjenim Židovima, sve do izlaganja vlastitog života. Izjava spominje brojne slučajeve zauzimanja i spašavanja Židova od strane samog pape Pija XII., kardinala, biskupa, svećenika i vjernika, ali podvlači da ta djela nisu bila sve ono što je Krist očekivao od svojih sljedbenika i da taj teret savjesti treba potaknuti na pokajanje, pa navodi izjavu s Drugoga vatikanskog koncila *Nostra Aetate*, u kojoj se "gorko žali zbog protužidovske mržnje, progona i manifestacija antisemitizma svih vremena i svih porijekla".

Izjava ukazuje na Papine riječi strasbourškim židovskim predstavnicima iz 1988. godine: "*Ponavljam još jedanput svoju najodlučniju osudu antisemitizma i rasizma, koji su suprotni načelima kršćanstva.*" Izjava nastavlja s osudom progona naroda i

ljudskih skupina, kao i rasizma, na kojemu su se progoni temeljili, od masakra Armenaca, ukrajinskih žrtava 30-ih godina, rasističkog genocida nad Ciganima, te sličnim tragedijama u Americi, Africi i na Balkanu, ne zaboravljajući ni milijune žrtava totalitarne ideologije u Sovjetskom Savezu, Kini, Kambodži i drugdje.

I na koncu, na što ova vatikanska izjava poziva kršćane-katolike? Izjava poziva kršćane da krenu "prema zajedničkoj budućnosti", na obnovu svijesti o zajedničkim židovskim i kršćanskim korijenima, o Gospinu i Isusovu židovskom porijeklu, o Židovima, "našoj ljubljenoj i starijoj braći". Izjava ponavlja duboku bol Crkve zbog grijeha svojih sinova i kćeri i izjavljuje svoje "djelo pokajanja ('Teshouv'), jer smo kao Crkva vezani ne samo zaslugama nego i grijesima sve naše djece", i to je ono što nas vezuje, kao zauzetost za budućnost. Na toj osnovi valja graditi nove odnose sa židovskim narodom, da se više nikad "pokvareno sjeme antijudaizma i antisemitizma ne ukorjeni u ljudskom srcu".

IZJAVA CRKVE U FRANCUSKOJ

I ova izjava nedvojbeno naglašava da je istrebljenje židovskog naroda od strane nacista "*bitni događaj našeg stoljeća*", koji postavlja veliko pitanje savjesti, a budući da "*savjesti formiraju i sjećanja, nitko ne može živjeti u miru sa sobom na potisnutoj ili lažnoj prošlosti*". Crkva u Francuskoj, stoga, potaknuta Papinim pozivom, postavlja pitanje, koje su bile slabosti i propusti njezinih članova u prošlosti, pa se sjeća Seelisberške izjave (5. kolovoza 1947., Švicarska), kad su Židovi i kršćani nakon tog strašnog rata zacrtali osnove svojih novih odnosa.

Biskupi žele odgovoriti na "*poziv svoje savjesti*", prosvijetljene Kristom, namjeravajući podvrgnuti vlastitu prošlost tog vremena *kritičkom ispitu* i pritom *priznati grijehe* počinjene od strane sinova Crkve i "*zatražiti oprostjenje od Boga i od ljudi*". Oni konstatiraju u Drancyju da su na francuskom teritoriju postojali internacijski logori i da je u dva navrata francuski Pétaineov režim (3. listopada 1940. i lipanj 1941.) ozakonio podređeni status Židova.

Biskupi podsjećaju na francuski *državni antilemitizam*, koji je domaće Židove lišio njihovih prava, a Židove izbjegle u Francusku i slobode, te na činjenicu da je 1941. godine u francuskim internacijskim logorima bilo 40.000 Židova, koji su u tu zemlju došli očekujući od nje azil i zaštitu. Tada se međutim francuska katolička hijerarhija bavila ponajprije svojim vjernicima i zaštitom svojih

ustanova. Biskupi osuđuju to usko gledanje na misiju Crkve i odsutnost shvaćanja silne svjetske drame, *shoe*, koja se tada odvijala i kažu: "Duhovna vlast je u svojoj većini bila okovana lojalnošću i slabošću, koje su išle mnogo dalje od tradicionalnog pokoravanja uspostavljenoj vlasti", iako je "Crkva tada bila pozvana odigrati zamjeničku ulogu u razuzurenom društvu", te je njezina javna "riječ svojim odjekom i u javnosti mogla predstavljati branu nepopravljivom zlu". Biskupi ukazuju na brojne geste solidarnosti i spašavanja Židova u Francuskoj, ali su jasni: "Te geste nisu bile dostatne za zadovoljenje zahtjeva pravde i poštivanja ljudske osobe."

"Mi ne sudimo ni savjesti, ni osobama toga vremena... ali mi moramo prosuđivati ponašanja i djela", pišu biskupi, jer su usko shvaćeni crkveni interesi tada prevladali nad imperativom savjesti i "mi se moramo upitati zašto", pa uz povijesnu analizu "mi se moramo upitati, koji su bili vjerski razlozi te zaslijepljenosti i zašto u tadašnjim raspravama unutar Crkve ona nije poslušala i slijedila glasove najboljih u svom krilu... filozofa Jacquesa Maritaina touloueskog biskupa Saliègea... koji su ukazivali na židovsko porijeklo kršćana."

Na čemu su konkretno inzistirali filozof Maritain i biskup iz Toulouse?

Jacquesa Maritaina je 1. travnja 1938. vrlo prljavo napao antisemit, novinar Lucien Rebatet u listu istog profila *Je suis partout*, zbog njegova braka sa ženom židovskog porijekla, Raissom, a zapravo zbog njegovog teksta o *Primatu duhovnog*. Maritain je u veljači 1939. održao predavanje stranim poklisarima u Parizu, u kojemu je ukazao na blasfemiju i zablude onih kršćana koji svoje zajedništvo pokušavaju graditi na mržnji prema drugome, zlome, i koji tako popuštaju poganskom duhu i "duhu svijeta", koji je sušta protivština "duhu Kristovu". "Kršćani mogu biti antisemiti... ali jedino ako se pokoravaju duhu svijeta, a ne kršćanskom duhu", kaže Maritain pa zatim podsjeća na riječ Papinu, koji je, komentirajući misni kanon *Sacrificium Patriarchae nostri Abrahamae*, rekao: "Pazite, Abraham je tu nazvan našim patrijarhom, našim pretkom. Antisemitizam nije kompatibilan s mišlju i uzvišenom stvarnošću koje su se iskazale u ovom tekstu. To je pokret s kojim mi kršćani ne možemo imati ništa zajedno... Duhovno, mi smo semiti" (*La Croix*, 16. rujna 1938.).

Maritain je ukazao i na zločine Staljinove, koji je žrtvovao kulake, te Hitlera - koji je žrtvovao Židove, a jednog i drugog, koji

progone kršćane, po prvi put *jedne i druge zajedno!* Maritain u jednomu svom tekstu iz 1944., objavljenome u SAD-u ukazuje na apsurdnost da se lažnom i nepravednom interpretacijom povijesti *pokušava od Isusa načiniti znak razdvajanja Židova i kršćana, a on je taj, koji je ujedinio Židove i nežidove.*

Biskup Toulouse mons. Saliège je 30. kolovoza 1942. dao čitati u svojoj dijecezi - s izričitim naređenjem, da se "ni jedna riječ iz tog teksta ne izostavi, niti izmijeni" - poruku vjernicima, u kojoj je odlučno osudio progon Židova i stranaca, koji su ljudi kao i drugi i koji su dio istog ljudskog roda te je u svojoj poruci zavapio: "Zar više ne postoji pravo azila u našim crkvama?!"

Odnos katolika prema Židovima kroz povijest

Biskupi napominju da je Sveti oficij još 1928. osudio antisemitizam, te navode i ostale izjave i enciklike papâ - što čini i vatikanska izjava - ali ukazuju na ulogu *stalnih antižidovskih stereotipa*, koje su kršćani grješno održavali i koji su "barem indirektno... odigrali ulogu u povijesnom procesu, koji je doveo do shoe".

Biskupi zatim analiziraju nastanak takvih stereotipa, od "prvotnog razvoda" u drugoj polovici I. stoljeća, do odbojnosti i višetisućljetnog neprijateljstva između kršćana i Židova. Ono je na žalost postojalo i trajalo *legitimno* - preko vjeronauka i kršćanskog naučavanja, teologije i apologetike, propovijedanja i liturgije - i stvaralo prezir prema Židovima, sve do II. vatikanskog koncila, gdje je jedna od bitnih spornih tema ona religijska. Ovo neprijateljstvo ipak ne stvara osnovu za izravnu vezu između protužidovskih kršćanskih stereotipa i shoe, jer je nacistička namjera iskorjenjenja židovskoga naroda imala druge izvore. I, kako je papa Ivan Pavao II. jasno izjavio, radilo se o "bezuvjjetnom iskorjenjenju židovskog naroda... koje je pokrenuto s predumišljajem". Valja podsjetiti, da je i papa Ivan Pavao II., tijekom lanjskoga križnog puta, na Veliki petak u Rimu, spomenuo "židovski narod, koji smo mi tako dugo raspinjali".⁴

Međutim, kršćanska je odgovornost teška, pa čak i onda, kad je Crkva osuđivala antisemitizam i njegove poganske izvore. Biskupi navode prosvjede svojih prethodnika i spašavanje tisuća Židova od časa kad je kvislinški Pétaineov režim stavio na raspolaganje nacistima francusku policiju za racije nad Židovima, ali jasno izjavljuju da je "indiferentnost dobroano prevladala nad indigna-

⁴ Zanimljivo je da je taj tekst bio sastavio Olivier Clément, francuski pravoslavni teolog!

cijom" te da je "šutnja postala pravilom, a riječ u prilog žrtava iznimkom", pa je "previše crkvenih pastira svojom šutnjom povrijedilo Crkvu i njezino poslanje". Zbog toga biskupi priznaju da "Crkva u Francuskoj s kršćanskim pukom snosi odgovornost što nije od prvih trenutaka pomogla, kad su prosvjedi i zaštita bili još mogući i neophodni... te je taj grijeh Crkve u Francuskoj i njezina odgovornost u odnosu na židovski narod dio njihove povijesti. Mi ispovijedamo taj grijeh. Mi molimo oprostjenje od Boga i tražimo od židovskog naroda, da poslušaju ove riječi kajanja... eda to djelo pamćenja ojača budnost čovjekovu u sadašnjosti i za budućnost".

Biskupi su se lani ponovno oglasili u povodu procesa bivšem prefektu Paponu, koji je sudjelovao u deportaciji Židova. Ne biskupi u cjelini, nego kardinal Pierre Eyt, bordeauški nadbiskup, koji je tom prigodom kazao: "Postoji iznad svega - iznad države, njezinih predstavnika i njezine administracije - moral, koji obvezuje na suprotstavljanje, u nekim slučajevima na nepokoravanje, pa čak i na otpor". Taj moral "spada u osnovni nauk tradicije Izraela i kršćanske tradicije... i on obvezuje i na nešto više: na duhovni otpor, na javno prosvjedovanje u ime prava čovjeka. Ne može se nastavljati s humanitarnim djelovanjem, a zaboravljati ovaj oblik duhovnog otpora. Ovo uvjerenje nije uvijek bilo prošireno u Crkvi, ali ono je veoma nazočno u djelu pokajanja biskupa Francuske."

PISMO TALIJANSKIH BISKUPA

3. travnja 1998. objavljen je dokument "kajanja" kao "put čišćenja pamćenja", tj. pismo, koje je 16. ožujka iste godine talijanska biskupska konferencija uputila rimskom velikom rabinu i predsjednici židovske zajednice Italije. U njemu je izrazila potrebu priznanja bolnih činjenica iz vlastite prošlosti. Pismo spominje najprije "državni, a ne pučki antisemitizam", koji se iskazao u protužidovskim zakonima Mussolinijeva režima. Biskupi priznaju međutim i žale činjenicu da je "crkvena zajednica, kroz duga vremena, ne samo održavala pogrešne i nepravedne interpretacije Svetog pisma nego nije znala u pravom času pokazati ni dostatnu energiju u denunciranju i snažnom suprotstavljanju nepravdi", koja se tada sručila na Židove. "Mi iznova govorimo... ali ovaj put s dubokim i svjesnim kajanjem (Teshouva) o tim događajima, da kažemo da ih niti želimo niti možemo zaboraviti". Crkva je "jasno pokazala, da ne kani izbjeći dužnost ispita svoje prošlosti i savjesti... usprkos kašnjenju i nekih neopreznih natražnih glasova, o predrasudama koje sporo nestaju". Biskupi ostavljaju povjesni-

čarima rekonstrukciju istine o činjenicama, ali sebi stavljaju u dužnost "ubrziati uklanjanje predrasuda i nepravda te poticati poštivanje".

Izjava njemačkih biskupa

Osvrt njemačkih biskupa razlikuje od izjava talijanske i francuske crkve. Izjave i samokritike lokalnih crkava nužno su različite, jer se osvrću na različite situacije u pojedinim zemljama. Tako izjava njemačkih biskupa od 23. siječnja 1995. inzistira na odgovornosti njemačke crkve sljedećim riječima: "U to vrijeme nacional-socijalizma, usprkos primjermom ponašanju pojedinaca i skupina ljudi, crkvena je zajednica kao cjelina prečesto okretala leđa sudbini progonojenoga židovskog naroda, previše upirući pogled prijetnji, koja se bila nadvila nad njezine vlastite institucije i šuteći pred zločinom počinjenim protiv Židova i židovstva".

Reakcija na vatikansku izjavu

Reakcija izraelske i francuske židovske zajednice - navlastito one "civilne" - na vatikansku izjavu je u velikoj mjeri bila kritički intonirana: "prekasno i premalo... obećava nam se ta izjava već 11 godina". Tekst nosi u sebi jedno razjašnjenje i jedno izbjegavanje, tvrdi se u tim krugovima.

Razjašnjenje je u jasnoj tvrdnji Crkve da ne postoji uzročno-posljedična veza između tisućljetnoga kršćanskog antijudaizma i nacističkog antisemitizma XX. stoljeća, koji sociološki i politički ima druge korijene. Glavno izbjegavanje teksta ti krugovi vide u površnosti povijesne analize i "šutnje" pape Pija XII. o konačnom rješenju, kao i kukavičluku većine kršćana, odnosno u odsutnosti obećanja o potpunom otvaranju crkvenih arhiva, koje se sada može konzultirati sa zaključno 1922. godinom.

Druge, posebice židovske vjerske zajednice u Francuskoj, Izraelu, Hrvatskoj, pozdravile su hrabrost vatikanske i posebno francuske izjave.

ŽIDOV I HRVATI

Hrvati nisu narod protužidovske i pogromaške tradicije. Nakon 1483. i progona od strane "de los reyes catolicos" u Španjolskoj, progonojeni Židovi dolaze u primorsku Hrvatsku i posebice u Bosnu, gdje, zahvaljujući osmanskom poštivanju *millêta* ostaju i postaju autohtono pučanstvo.

Židovi snažno sudjeluju, s jedne strane, u suživljenju različitih narodnih i vjerskih zajednica u Bosni, a s druge, od 1878. godine, u europeiziranju Bosne. Oni isto tako značajno pridonose hrvatskom narodnom pokretu u Dalmaciji putem Morpurgovih štedionica, koje postaju osnova gospodarskog razvoja dalmatinskog seljaka. U tzv. banskoj Hrvatskoj oni su počesto kvasac kulturnoga, umjetničkoga, političkoga i gospodarskog razvitka sjeverne Hrvatske.

Takav doprinos Židova modernizaciji Hrvatske i BiH na prijelazu stoljeća - posebno na području znanosti, umjetnosti, trgovine, financija, industrije i slobodnih profesija - pratila je i veoma jaka tendencija asimilacije i promicanja, od strane brojnih Židova, hrvatskih političkih interesa i njihova povezivanja sa sličnim težnjama u sujednim zemljama.

No, II. svjetski rat i rasni zakoni koje uvodi kvislinška vlast u Hrvatskoj - što da se sviđi njemačkom okupatoru, što pak da se domogne židovskih imanja - otvara novo, krvavo i zločinačko, poglavlje holokausta i shoe u odnosu Hrvata i Židova. Židove, koji nisu ustali protiv NDH, kvislinška vlast istrebljuje bilo sama, bilo da ih prepušta nacistima. Tako je od gotovo 40.000 Židova (39.500: 25.500 u RH i 14.000 u BiH) stradalo njih 20.500 iz RH i gotovo 10.000 iz BiH. Dakle od svih Židova koji su se 1941. nalazili na području NDH stradava ih preko 3/4 zbog prve, jedine i osnovne "krivnje", a to je njihovo porijeklo, njihov identitet. Slični zločini, ali ne uvijek tolikog opsega, zbili su se i u drugim europskim zemljama pod njemačkom okupacijom zbog odluke nacističkih vlasti da se pristupi tzv. *konačnom rješenju židovskog pitanja*, što je bio zaključak konferencija nacističkih glavešina u Wanseeu, početkom 1941. godine.

Izjave kao pouka

Držim da sve spomenute izjave pozivaju hrvatske kršćane i Crkvu u Hrvata na preispitivanje svoje savjesti u svezi sa stradanjem židovske zajednice u ratnoj NDH i odnosa vjernika i Crkve prema tom stradanju. Smatram, da taj ispit savjesti traži kako *povijesnu analizu* zbivanja, tako i razmišljanje o mogućoj *vjerskoj podlozi* pasivnoga, kolaboracijskog i zločinačkog stava dijela naših sunarodnjaka u tom strašnom i jedinstvenom zločinu. Zbog toga držim da je dužnost kršćana-katolika razmotriti poruke i pitanja tih izjava i u kritičkom odnosu odgovornosti prema vlastitoj prošlosti promisliti i izraziti svoj stav prema toj prošlosti.

Na taj ispit savjesti i svoje prošlosti poziva nas i dobri papa Ivan Pavao II., koji je već nebrojeno puta dokazao svoju ljubav za zemlje i države Hrvata..., ljubav, koju možda uvijek pravo i ne zaslužujemo.